

Костецька Валерія Андріївна

студентка групи ПСм-1-15-2.0д, VI курс, спеціальність «Психологія»
v958352572@gmail.com

Науковий керівник

Макарчук Наталія Олексіївна

доктор психологічних наук, професор кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
n.makarchuk@kubg.edu.ua

ДІАГНОСТИКА ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ

Анотація. У статті представлено результати дослідження тривожності у дітей молодшого шкільного віку з розладами аутичного спектру. Висвітлено результати теоретичного аналізу проблеми у сучасній психолого-педагогічній науці. Констатовано результати авторської технології діагностики молодших школярів з РАС та описано особливості прояву тривожності цих дітей.

Ключові слова: розлади аутичного спектру (РАС), тривожність, технологія, діагностика, молодший шкільний вік.

Актуальність та доцільність дослідження. За останні роки зростання народжуваності дітей з розладами аутичного спектру спричинило появу проблеми забезпечення ефективності їх розвитку та соціальної інтеграції упродовж життя. Найбільшої уваги потребує розроблення технології діяльності мультидисциплінарної команди, як основного фактору ефективності соціального та психолого-педагогічного супроводу цих дітей.

Оскільки на сучасному етапі здійснено активні наукові та практичні поступу у вирішенні проблем функціональності діяльності мультидисциплінарної команди фахівців, поряд з цим, є специфічні проблеми розвитку цих дітей, що потребують ґрунтовних дослідницьких пошуків. Йдеться про специфіку функціонування психічних станів цих дітей. Зокрема, найбільш вираженого психічного стану в змісті їх поведінки – тривоги. Відомо, що симптоми тривожності порушують функціонування дитини з РАС, виступають серйозною перешкодою для її соціальної інтеграції. Поряд з цим, тривога, сильне занепокоєння і страх у дітей з розладами аутичного спектру є частою причиною появи конфліктності в сім'ї, що призводить до невротизації її

членів. Водночас, на сьогодні практично не розробленими є технології виявлення та корекції тривожності дітей з розладами аутичного спектру.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашого науково-професійного проекту – розробка та апробація технології діагностики тривожності молодших школярів з розладами аутичного спектру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз проблеми тривоги та тривожності в розрізі сучасних досліджень показав, що тривога, як стан переживається кожною здоровою людиною, у випадках сприймання ситуації, яка несе в собі реальну або потенційну загрозу, небезпеку, передбачення негативних ситуацій або результатів [2]. А. Прихожан відмічає, що тривожність відчувається як напруга, занепокоєння, неспокій, нервозність і переживається у вигляді почуттів невизначеності, безпорадності, безсилля, незахищеності, самотності [7].

Виявлено, що тривога, яка зароджується ще у немовляти, при несприятливому збігу обставин, у молодшому шкільному віці набуває прояву стійкої властивості особистості [4]. Підтвердження цього знаходимо у наукових узагальненнях Н. Іменадзе, А. Захарова, А. Прихожан, А. Прохорова, в яких зазначається, що при повторюванні умов, які провокують високий рівень тривожності, виникає стійка готовність до її переживання [5]. Також, встановлено низку досліджень, в яких переконливо доводиться існування взаємозв'язку між тривогою та її переживанням саме у молодшому шкільному віці. Доведено, що інтенсивність та характер розвитку дитину цього вікового періоду супроводжується зростанням циркуляції внутрішніх страхів та переживань [8]. Непозбавлені таких особливостей розвитку і діти з РАС. Поряд з цим, тривога, саме у цих дітей, є тим станом, що постійно циркулює в їх психічній діяльності. Водночас, не знайдено самостійних досліджень, які б встановили взаємообумовленість порушень аутичного спектру з особливістю функціонування та циркуляції тривоги. Попри це, знаходимо підтвердження такого зв'язку в описах батьків цих дітей та спостереженнях фахівців при

роботі з цими дітьми.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає розлад аутичного спектру (РАС) як спектр психологічних характеристик, що описують широке коло аномальної поведінки і труднощів в соціальній взаємодії і комунікаціях, а також жорстко обмежених інтересів і часто повторюваних поведінкових актів [1].

У МКБ-10 аутизм належить до загальних розладів розвитку та розглядається як первазивне (всеохоплююче) порушення розвитку, що охоплює всі сфери психіки дитини [9].

К. Лебединська розглядає аутизм як відрив від реальності, відхід у себе, відсутність або парадоксальність реакцій на зовнішні впливи, пасивність і вразливість у контактах із середовищем [11].

В. Лебединський, О. Нікольська, Е. Баєнська, М. Ліблінг одноставно наголошують, при констатації специфіки розвитку цих дітей, на існування порушень емоційного зв'язку з близькими людьми, консервативність та стереотипність в поведінці, страхи змін зовнішньої обстановки, мовне та інтелектуальне недорозвинення, домінування негативних відчуттів, стан тривоги, страх перед оточуючим світом, важкість пристосування до побуту і соціальних умов [6]. Діти з розладами аутичного спектру гостро реагують на подразники, схильні відчувати постійно циркулюючу тривогу та переживання безпідставних страхів. У наслідок надмірної гнучкості їх нервова система легко перевантажується, що призводить до гострого реагування на власні емоції [10].

За рівнем емоційної регуляції і ступеня взаємодії з навколишнім середовищем О. Нікольська виділяє 4 групи дітей з РДА. Діти, які належать до представників першої групи, уникають ситуацій з високою емоційною інтенсивністю та переживання страху. Діти другої групи практично постійно перебувають в стані тривоги і страху. Через страхи до всього вони різко реагують на оточуючі зміни. Важно переживають відсутність матері поряд. Для зняття відчуття тривоги вони використовують аутоstimуляції у вигляді

стереотипних повторюваних дій. У дітей третьої групи причини страху виявити достатньо легко, в деяких випадках вони навіть можуть про них повідомляти. Дітям четвертої групи характерна генералізована тривога, яка зростає при підвищенні рівня вимог та необхідності виходу зі звичної ситуації [3].

Особливості психофізичного розвитку дітей з РАС та, як наслідок, специфіка їх комунікації, зумовлюють перегляд усталених традиційних методів діагностики їх розвитку. Так, поряд з виявленими та описаними особливостями розвитку, існує проблема діагностики та корекції проявів низки психічних станів, що під впливом розладів аутичного спектру набувають специфіки розвитку та функціонування. У літературі та описах практиків, також розповідях батьків таких дітей здебільшого зустрічаємо опис стану, що за етіологічними проявами визначається як тривога. Дослідити та описати стан тривоги досить складно, оскільки цей стан супроводжує людину упродовж життя. Поряд з цим, в психологічній науці переконливо доведено, що тривалість впливу на функціонування особистості стану тривоги детермінує появу вторинних відхилень її особистості, для прикладу, тривожності як стійкої особистісної властивості.

Для вирішення проблеми діагностики тривожності молодших школярів з РАС було розроблено технологію діагностики, що включає: авторську модифікацію методики «Малюнковий тест Вартегга» та розробку анкети-опитувальника для батьків дітей з РАС. Апробація технології проводилась на базі Київської школи-інтернату №26. Експериментальна вибірка складалась: загальна кількість дітей – 21, з них 4 дівчат, 17 хлопців віком від 7 до 11 років. Загальна кількість батьків – 19.

Призначення методики полягало у виявленні та описі тривожності дитини молодшого шкільного віку з РАС як особистісної властивості. У свою чергу, встановлення та констатація показників прояву тривожності у цих дітей створює можливості до розроблення індивідуальної програми розвитку,

призначення якої полягає в укріпленні їх психічного здоров'я та підсиленні їх психологічного благополуччя у процесі соціальної інтеграції упродовж життя.

Традиційно відстоюється позиція щодо неоднозначного впливу проєктивних методик на функціонування особистості. Поряд з виявленим діагностичним аспектом констатується її психотерапевтичний вплив, який носить як короткотривалий ефект (зниження гостроти прояву стану), так і довготривалий – визначається здатністю до саморегуляції особистості. Відповідно адаптація цієї проєктивної методики має широке призначення. Першочергово – це діагностика стану сформованості тривожності молодшого школяра з РАС. Наступне, забезпечення самовираження дитини у процесі діагностики, що для цієї категорії дітей є вкрай складним та супроводжується низкою труднощів і специфічних проявів. Поряд з цим, методика спрямована на забезпечення психологічного комфорту дитини у процесі її проведення та створення короткотривалого психотерапевтичного ефекту, оскільки малюнок відображає життєвий досвід, почуття, емоції, переживання дитини, сприйняття, розуміння та її відношення до оточуючого світу, яке фіксується в сферах свідомого та несвідомого психіки.

Модифікована методика включала в себе чітку інструкцію (адаптовану під особливості сприймання дитини з РАС), засоби діагностики та інтерпретаційний інструментарій. Використання методики дало підстави для опису основних маркерів тривожності молодших школярів з РАС.

Виявлено, що у 38% дітей мають маркер «*типова реакція на зовнішні обставини*», що виражається занепокоєнням, відчуттям небезпеки, тривожністю. 19% дітей закриваються від впливу зовнішніх чинників. Також дітям притаманна: залежність від оточення, напруга при взаємодії з людьми, невпевненість, ригідність, обережність. Поряд з цим, 9,5% молодших школярів з РАС достатньо впевнено та гнучко реагують на зовнішні обставини (див.Рис.1.).

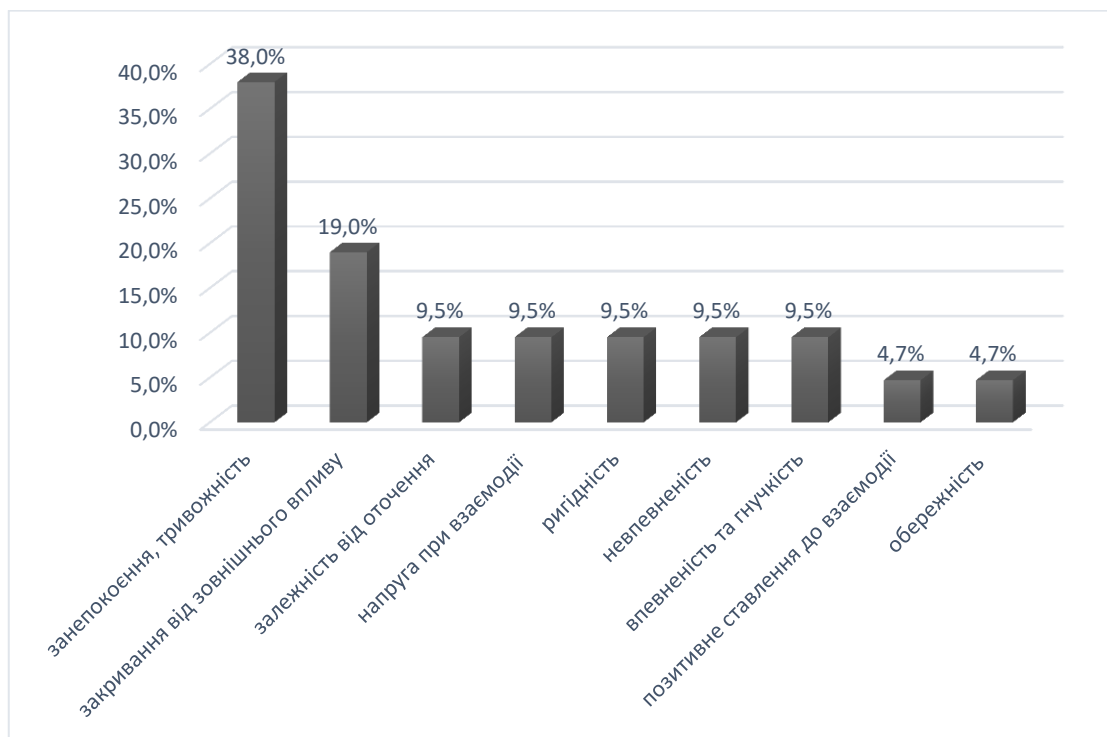

Рис.1. Показники стану вираженості маркера «Типова реакція дітей з РАС на зовнішні обставини»

Маркер *«соціальний характер та спрямованість особистості»* молодших школярів з РАС умовно диференціюється на дві групи. До першої відносяться діти, що проявляють тенденцію до вільного пересування в оточуючому просторі (43%) та проявляють здібності легкого входження в контакти з оточуючими, вони сприймають навколишнє середовище, як безпечне, що сприяє їх розвитку (24%). До другої групи відносяться діти, які вимагають чітко організованого, константного простору (24%), що свідчить про відчуття занепокоєння при нових, незвичних обставинах. Деякі з них сприймають навколишнє середовище як агресивне (14,2%). Також виявлено, що при контактах з оточуючими людьми діти відчувають невпевненість, пригніченість та є надмірно обережними (9,5%) (див.Рис.2.).

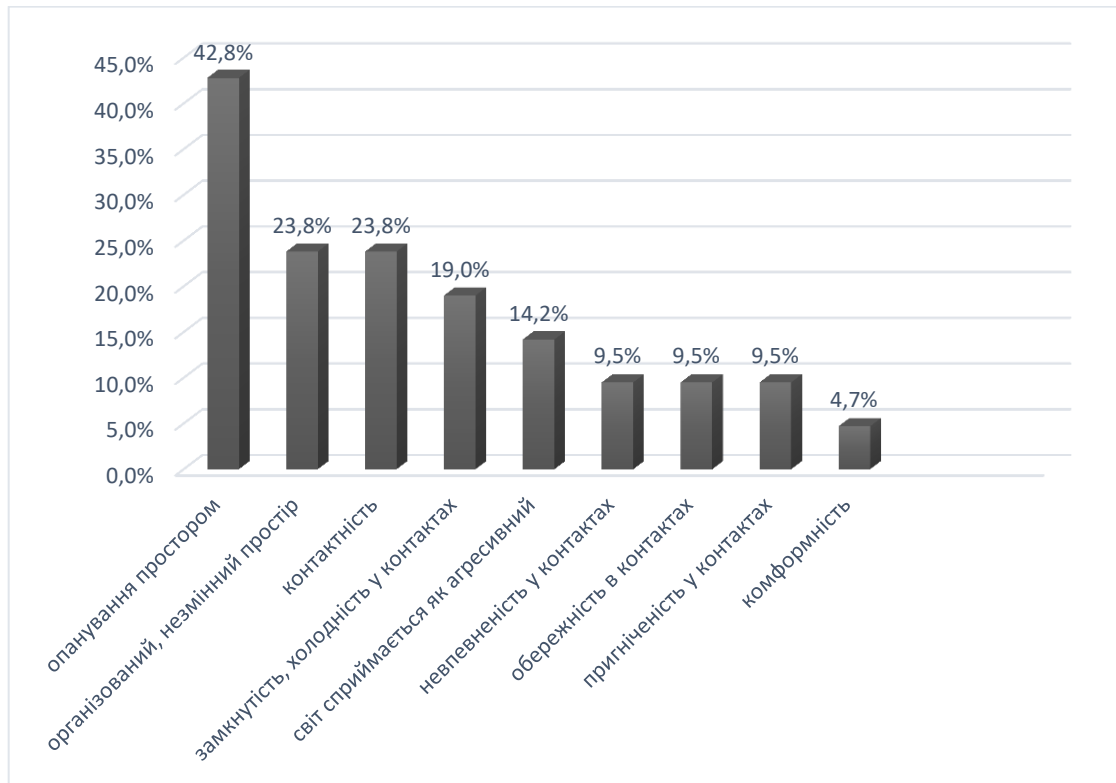

Рис.2. «Соціальний характер та спрямованість дитини»

При виявленні маркера «*ставлення дітей з РАС до складних ситуацій, небезпек, труднощів*» було встановлено, що 29% дітей відчувають занепокоєння та тривожність у складних ситуаціях; 14,2% дітей конформні, пригнічені та шукають підтримки у оточуючих; 9,5% дітей обережні та невпевнені при зіткненні з труднощами (див.Рис.3.).

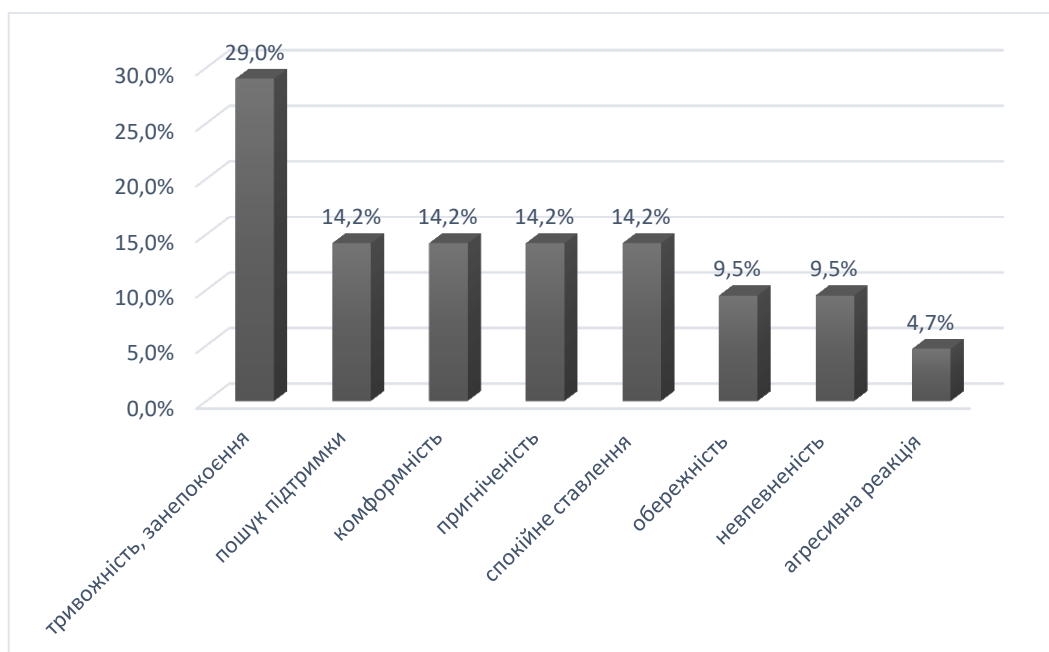
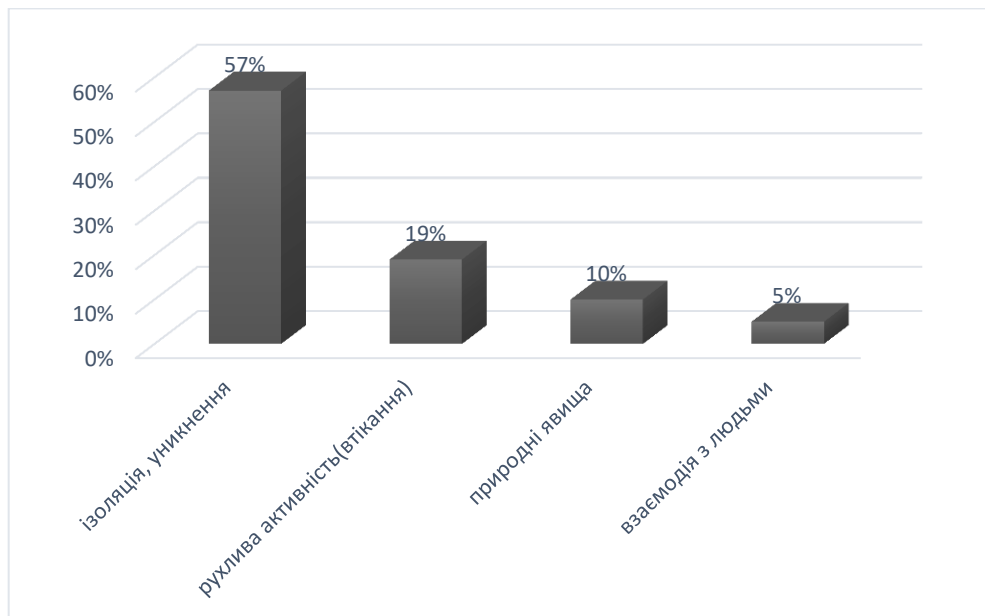

Рис.3. «Ставлення дітей до складних ситуацій, небезпек, труднощів»

При аналізі маркера *«ідентифікація дітьми безпеки»*, було оцінено типові захисти дитини, особливості отримання задоволення та особистісні ресурси й виявлено, що здебільшого дітям притаманна ізоляція за уникнення в якості захисту та відчуття задоволення (52%), що може свідчити про сприйняття оточуючої дійсності, як загрозової. Деякі діти проявляють високу активність для запобігання неприємних ситуацій, втікають від них (19%). Також було встановлено, що джерелом сил та задоволення виступають природні явища (10%) та взаємодія з людьми (5%) (див.Рис.4.).

Рис.4. Ідентифікація дітьми безпеки

Важливе місце у психологічній діагностиці тривожності займає збирання інформації зі слів батьків дітей з аутизмом. Для підтвердження встановлених особливостей тривожності дітей з РАС нами було використано скринінгове опитування, що забезпечувалося авторською анкетую-опитувальником для батьків. Анкета складається з 18 запитань, які диференціюються на 3 блоки: до першого блоку було віднесено соціально-демографічні запитання; за допомогою другого блоку встановлювалася наявність тривожності у батьків та типові засоби її подолання; третій блок

запитань присвячений особливостям прояву тривожності у дітей з РАС. В анкеті було використано відкриті, закриті, дихотомічні запитання.

У результаті проведення анкети-опитувальника було виявлено, що 83% батьків дітей з РАС перебувають у хвилюваннях за майбутню соціальну інтеграцію власних дітей. Для подолання відчуття тривожності 33% використовують релаксаційні способи зняття напруги. 18% опитуваних батьків здебільшого обговорюють питання, що викликають занепокоєння, з близькими людьми. 8% займаються самозаспокоєнням.

58% респондентів стверджують, що діти мають проблеми зі сном та не засинають без повсякденних ритуалів: читання казки, масаж, засинання у ліжку батьків. В складній, незнайомій ситуації, діти починають плакати (42%), проявляють агресивні дії до себе або інших (33%). Нова незвична ситуація приносить дискомфорт за занепокоєння для дітей (17%). Що може свідчити про наявність тривожності та занепокоєння у дітей.

Також було виявлено, що найбільш ефективним способом заспокоєння дитини при спостереженні тривожності допомагають обійми та переключення уваги.

У результаті проведення технології діагностики тривожності молодших школярів з РАС та її аналізу було констатовано, що у 38% дітей наявна тривожність як стійка особистісна властивість. Яка супроводжується: ізоляцією, уникненням просторових змін, пригніченістю, уникненням контактів, конформністю, порушенням сну.

Висновки. Дослідження тривожності молодших школярів з розладами аутичного спектру є своєчасним у контексті сучасних соціальних перетворень та змін громадської думки у ставленні до цих дітей. Запровадження системи інклюзивної освіти, що активно поширюється в Україні, має не лише реалізовувати меседжі соціальних реформ в освіті, але й ґрунтуватися на експериментально вивірених особливостях їх розвитку. Представлений опис тривожності є аргументом для розроблення, мультидисциплінарною командою

фахівців, програми індивідуального розвитку дитини, обрання форми її навчання та специфіки реалізації її соціальної інтеграції. Окрім того, практично не вирішеним є проблема психотерапії тривожних дітей з РАС та надання відповідних послуг їх батькам. Саме у цьому контексті і є своєчасним використання технології діагностики тривожності молодших школярів з РАС.

Список використаних джерел

1. Всесвітня організація охорони здоров'я [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Женева, 2017. – Режим доступу: <http://www.who.int/ru/> – Назва з екрана.
2. Габдреева Г. Ш. Основные аспекты проблемы тревожности в психологии / Г. Ш. Габдреева // Тонус. – 2000. – С. 32-39.
3. Епифанцева Т.Б. Настольная книга педагога-дефектолога. / Т. О. Епифанцева. – [2-е изд] Ростов н/Д.: Феникс, 2007. – 486 с.
4. Захаров А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка / А. И. Захаров. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
5. Костина Л. М. Игровая терапия с тревожными детьми / Л. М. Костина. – СПб.: Речь, 2003. – 160 с.
6. Лебединская К.С. Ранний детский аутизм: нарушения эмоционального развития как клиничко-дефектологическая проблема / К. С. Лебединская. – М.: НИИ дефектологии РАО, 1992. – 125 с.
7. Прихожан А.М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст/ А.М. Прихожан. [2-е изд.] – Санкт-Петербург: Питер, 2009. – 192 с.
8. Скляренко О.М. Психологічні детермінанти та психокорекція шкільних страхів у молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / О.М.Скляренко. – К., 2005. – 22 с.
9. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: монографія / Т.В.Скрипник. – К.: Фенікс, 2010. – 368 с.
10. Стенли Гринспен. На ты с аутизмом. Использование методики Floortime для развития отношений, общения и мышления / Стенли Гринспен, Серена Уидер. – М.: Теревинф, 2013. – 512 с.
11. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / В. В. Лебединский, О. С. Никольская, Е. Р. Баенская, Е. Р. Либлинг. – М.: МГУ, 1990. – 197 с.

ДИАГНОСТИКА ТРЕВОЖНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Костецкая Валерия Андреевна

студентка группы ПСМ-1-15-2.0д, VI курс, специальность «Психология»

v958352572@gmail.com

Научный руководитель

Макарчук Наталья Алексеевна

Доктор психологических наук, профессор кафедры общей, возрастной и педагогической психологии Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченка

n.makarchuk@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье представлены результаты исследования тревожности у детей младшего школьного возраста с расстройствами аутического спектра. Высветлены результаты теоретического анализа проблемы в современной психолого-педагогической науке. Констатированы результаты авторской технологии диагностики младших школьников с РАС и описаны особенности проявления тревожности этих детей.

Ключевые слова: расстройства аутического спектра (РАС), тревожность, технология, диагностика, младший школьный возраст.

DIAGNOSTICS OF ANXIETY CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE WITH DISORDERS OF THE AUTISTIC SPECTRUM

Valeriia A. Kostetska

group PSm-1-15-2.0d, VI course, specialty «Psychology»

il-140@mail.ru

Scientific adviser

Nataliia O. Makarchuk

Doctor of Psychology, Professor at the Department of general, developmental and educational psychology, Borys Grinchenko Kyiv University

n.makarchuk@kubg.edu.ua

Abstract. The article considers the results of study anxiety in children of primary school age with disorders of the autistic spectrum. The author presents the results of theoretical analysis of problem in modern Psycho-Pedagogical science. The article describes results of the author's technology for diagnosing primary school children with ASD. The study revealed the peculiarities of manifestation of anxiety of these children.

Keywords: Autism spectrum disorders (ASD), anxiety, technology, diagnosis, primary school age.